

στο μικροσκόπιο...

Η 29η Μαΐου 1453, η αποφράς ημέρα

«Χρόνους πολλούς έχω να πάω στην
ιερή πανήγυρη.

Χρόνους πολλούς δεν χόρευα στο χο-
ροστάσι.»

Ευριπίδου ΗΛΕΚΤΡΑ,
(μτφ. Κ.Χ. Μύρης)

Η 29η Μαΐου 1453, η αποφράς ημέρα στην ελληνική λαϊκή παράδοση, ημέρα Τρίτη, η ημέρα που έπεσε η Πόλη. Κι εσκλαβώθη το Γένος. Δεν έχει σημασία αν το πλείστον των Ρωμαίων σκλαβώθηκε νωρίτερα ή αργότερα, στα μάτια της λαϊκής ψυχής η Πτώση της Πόλης ήταν σημαδιακή για τη μοίρα του λαού και του έθνους.

Στην πραγματικότητα η Πόλη είχε «πεθάνει» ως πολιτικό πρόταγμα της οργάνωσης του «κόσμου», από την πρώτη της Αλωση στα 1204 από τους Φράγκους. Κι αυτό όχι επειδή οι Δυτικοί κατέστρεψαν την Κωνσταντινούπολη, τη Νέα Ρώμη, το αρχαίο Βυζάντιο με υπερπολλαπλάσια αγριότητα απ' όσην κατάφεραν να επιδείξουν ποτέ οι Οθωμανοί στις χειρότερες στιγμές τους, αλλά διότι ο θρόνος των Καισάρων είχε πλέον σαπίσει, το Βυζάντιο είχε μείνει πίσω απ' την εποχή του, η πτώση του ήταν όχι μόνον αναπόδραστη, αλλά ίσως και αναγκαία.

Ούτε η ανάκτηση της Πόλης απ' τους Παλαιολόγους της Νίκαιας, τον ελληνισμό δηλαδή της Ανατολίας στα 1261, μπόρεσε να αναστήσει το κλονισμένο ρωμαϊκό αυτονόητο κατά τη θεϊκή τάξη του παλιού κόσμου. Μάλιστα, αντιθέτως, εγκλώβισε σε αυτήν τη νεκροζώντανη αναβίωση όλες σχεδόν τις ζωτικές δυνάμεις του νέου κόσμου των ελληνικών κρατών που είχαν προκύψει από τον διαμελισμό της αυτοκρατορίας, σε ένα μάταιο εγχείρημα, μάλιστα αντιδραστικό εν σχέσει με τη χειραφέτηση που στην Ιταλική Δύση, κατ' αρχήν, προκαλούσαν οι νέες οικονομικές σχέσεις των τάξεων. Γι' αυτό και στις χώρες του Βυζαντινού κόσμου η πρώτη (για τη Δύση αλλά πολύ ουσιαστική ως τροφοδότης της) Παλαιολογία αναγέννηση περιορίστηκε στα γράμματα

και τις τέχνες, επηρεάζοντας λιγότερο τις πολιτικές εξελίξεις.

Γιατί όμως το Βυζάντιο απονεκρώθηκε και σάπισε ο θρόνος των Καισάρων; Μετά την εποποιία των στρατιωτικών αυτοκρατόρων, με κορωνίδα τις επιδόσεις της Μακεδονικής Δυναστείας (9ος-11ος αιώνες), τα λαϊκά χαρακτηριστικά στη «Βασιλείου τάξη», (τρόπον τινά το βυζαντινό Σύνταγμα, έτσι όπως εξελίσσονταν αιώνια προς αιώνια) υποχώρησαν προς όφελος της στρατιωτικής αριστοκρατίας στην αρχή, των γαιοκτημόνων στη συνέχεια. Επί των Κομνηνών, ο λαός αποξενώθηκε από το κράτος, οι αγρότες-στρατιώτες έπαψαν μέσα στις αναστατώσεις των εισβολών από Ανατολή και Δύση να 'ναι η ραχοκοκκαλιά της χώρας, αποδομήθηκε το σύστημα διοίκησης των Θεμάτων και οι Κομνηνοί, παρά τις λαμπρές προσπάθειες του Αλεξίου, του Ιωάννη και του Μανουήλ να περισώσουν τα πράγματα αυτοακυρώθηκαν καταφεύγοντας στη μισθοφορία, αποδεχόμενοι τη μεγάλη κληρονομική γεωκτησία (της οποίας, άλλωστε, υπήρξαν εκπρόσωποι), υπονομεύοντας διά της νοθείας το νόμισμα και παραδίδοντας τα λιμάνια άμα τε και το εμπόριο στους Ιταλούς. Ετσι όλη η προσπάθεια ανασύνταξης μετά το Ματζικέρτ (1071) εξαερώθηκε και, 100 χρόνια αργότερα, μετά το Μυριοκέφαλο (1180), η πτώση ήταν θέμα χρόνου.

Ακόμα και ο τρόπος που έπεσε η Πόλη το 1204 ήταν από στρατιωτική ά-

ποψη γελοίος. Ήταν όμως τραγικές οι συνέπειες και συγκλονιστικό το σοκ για τον λαό. Ήταν τότε που το αιώνιο αδιατάρακτο της «ρωμαϊκής ταυτότητας» κλονίστηκε και, σαν βράχος που ράγισε, στη ρωγμή του, πλήθος αγριολούλουντα άρχισαν να ανθίζουν.

Τα στερεότυπα, που έως τότε ήταν οι ριζουσες του έθνους (του «Ρωμαϊκού έθνους» κατά τη χιλιετή βυζαντινή ορολογία), δηλαδή α) η υπηκοότητα στον Αυτοκράτορα, β) το χριστιανικό θρησκειομα και γ) η ελληνική λαλιά, κλονίστηκαν, έπαψαν να ριζούν το συνανήκειν σε ένα κράτος (αλλά και το συνυπάρχειν σε έναν ευρύτερο κόσμο που το κράτος αυτό καθόριζε -ως εχθρός ή φίλος).

Ήδη τους Ρωμαίους της Ανατολής από το σχίσμα και μετά οι Δυτικοί αποκαλούσαν «Ελληνες» με περιφρόνηση ή «Σχισματικούς» με μεγαλύτερη απόμα απέχθεια. Αντιθέτως, στον Βυζαντινό κόσμο εξακολουθούσαν όλοι, ανεξαρτήτως καταγωγής, να θεωρούν εαυτούς Ρωμαίους (ή συμμάχους των Ρωμαίων όπως οι Τούρκοι πριν από τους Σελτζούκους, οι Σέρβοι, οι Αλβανοί, οι Αρμένιοι κι άλλοι).

Με την κατάρρευση όμως του 1204, όλες οι αναζητήσεις, που ήδη επί Κομνηνών υπολάνθαναν και στους λόγιους και στον λαό για τους ίδιους ή διαφορετικούς λόγους, άρχισαν να βγαίνουν στην επιφάνεια σε όλους τους τομείς (ενωτικοί - ανθενωτικοί, ζηλωτές) σε συνθήκες διαρκούς αναστάτωσης, ώσπου να κατασταλάξουν

στο καταλυτικό εκείνο «Ελληνες εσμέν» του Πλήθωνα, που άρχισε να ιχνηλατεί ένα άλλο τοπίο, όχι πλέον κυριαρχίας όσον επιβίωσης· ένα στοιχειώδες αυτεξούσιο που, μετά το 1350 και την ανάδυση των Οθωμανών ήταν πλέον άκρως επισφαλές.

Στο μεταξύ, η καταρράκωση του Βυζαντίου ήταν τέτοια που όχι μόνον σπατάλησε τις τελευταίες δυνάμεις του στους εμφυλίους του 14ου αιώνα (απολύτως αποξενωμένο πλέον από τον λαό), αλλά ούτε καν της συντριπτικής ήττας των Οθωμανών απ' τους Μογγόλους (Αγκυρα 1402) μπόρεσε να επωφεληθεί, φθάνοντας στο τελευταίο σκαλί να καταλάβουν Βυζαντινοί την τελευταία βυζαντινή πόλη στην Ανατολία, τη Φιλαδέλφεια, για να την παραδώσουν στους Οθωμανούς.

Όμως ο τελευταίος ηρωικός αγώνας του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τροφοδότησε την ιστορία με τον «θρύλο» πιά του Βυζαντίου. Η αξιοπρέπεια που επέλεξε πυροδότησε στη λαϊκή παράδοση αυτήν τη στάση που θα σημάδευε τον ελληνισμό στο νέο του στάδιο με ένα χαρακτηριστικό εξαιρετικά ιδιόμορφο: τη διαμόρφωσή του μέσα σε συνθήκες αντίστασης (στους Οθωμανούς και τους Ενετούς) ή προσχώρησης (στους ίδιους) και αφομοίωσης. Αν με τους Βαλκάνιους μας ενώνει η συνοίκηση στο Βυζάντιο, κι αν με τους Δυτικούς μάς ενώνει η αρχαιότητας (στην εκδοχή που της έδωσε ο Διαφωτισμός), με τον εαυτό μας μας ενώνει και μας χωρίζει αυτή η διττή κληρονομιά, όσον δεν παραδεχόμαστε πως είναι μία.

Οι μεταβάσεις, οι διαφορές, οι αντιθέσεις είναι που συνθέτουν το ταξίδι του μαγικού θιάσου από τον Ομηρο έως τον Θεοτοκόπουλο, από τον Κριτόλαο έως τον Καβάφη, από τον Αρχιμήδη ως την Αγια-Σοφία, απ' τον Μαρμαρωμένο βασιλιά έως το ΕΑΜ. Από το «Ελληνες είμαστε καθώς η γλώσσα μαρτυρεί» του Γεμιστού έως το «Γειά σας, ωρέ Ελληνες» του Κολοκοτρώνη.

ΣΤΑΘΗΣ Σ.

ΖΑΜΠΕΤΟΛΟΓΙΕΣ ΕΡΧΟΝΤΑΙ ΣΥΝΤΟΜΑ

